

1843 ԲԱԶՄԱՎԷՊ 1911

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

— ԱԶԳԱՅԻՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԳԻՏԱԿԱՆ —
 * * * * * ԱՄՍԱԹԵՐԹ * * * * *

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԴԱԽՐԻԺԵՑԻ

Խաչատուր Դաւրիժեցի այն քիչ հնդկ-
 նակներէն է, որոնց վրայ միայն Ալիշան
 գիտէ խօսիլ: Անոնց կեանքը անծանօթ է,
 և ինչ որ ալ կարելի է անոնց մասին
 գիտնալ, պէտք է երթալ զանիուլ ան-
 կիւնները փնտռել: Ալիշան գտած է այն
 միակ յիշատակարանն որ խաչատուրէն
 ֆնացեր է աշխարհիս վրայ, որ խաչա-
 տուր ինքնին է:

Այս յիշատակարանը փոքրիկ զիրք մըն
 է որ հետեւեալ տիտղոսը կը կրէ. Pere-
 grinaggio di tre Giovani figliuoli
 del re di Serendippo: Գրքոյդը իտալե-
 րէն լեզուով է և շարադրուած է՝ Per o-
 pera di M. Christoforo Armeno dal-
 la Persiana nell' Italiana lingua
 trapportato: Սոյն գործը կրնայ պար-
 սկերէն զրուած չըլլալ, այլ Պարսկաստա-
 նի մէջ լսուած ու պարզապէս գրի առ-
 նուած, առանց դիմաց պարսկերէն բնագիր
 մ'ունենալու: Խաչատուր՝ կ'երեւի, միայն
 անոր համար պարսկերէնէ թարգմանուած
 է կը զնէ, որպէս զի մեզմէ այն քիչ մը

արեւելեան՝ աւելին՝ պարսկական ու մահ-
 մէտական ճաշակը որ կը տիրէ մէջը:

Կը թուի թէ խաչատուր վախ ունեցեր
 է կատաղի ըննադատներէ որ կրնային զինք
 իր ասպնջական վէնետիկէն աքսորել տալ,
 իբր հասարակաց բարքերու ապականիչ
 մը և իր գործը ուղղած է Al clarissimo
 sig. Marc' Antonio Giustiniano, fu
 del clariss. sig. Girolamo, Procura-
 tore di S. Marco. — Առ պայծա-
 րափայլ Տէր Մարկ Անտոնիոյ ձիուստի-
 նիանոյ, որդի պայծառափայլ Տէր ձիւրու-
 լամոյի, գործակալ Ս. Մարկոսի: Բարձր
 պաշտպանութիւն մը չար լեզուները չոր-
 ցընելու համար, ինչ որ յայտնապէս նշա-
 նակած է խաչատուր իր ընծայականին
 մէջ:

«Այս տաք օրերուն, պայծառափայլ և
 յօժարամիտ Տէր, իմ ամենասիրելի մէկ բա-
 րեկամիս օգնութեամբ թարգմանած ըլլա-
 լով պարսկերէն լեզուէ իտալերէն լեզուի
 սոյն փոքր աշխատութիւնը, առաջին մը-
 տածութիւնս եղաւ ամէն բանէ աւելի զայն
 սպազորութեամբ հրապարակ հանելու. այս
 բանին ստիպուած նաև անկէ որ ամենէն
 աւելի զիս կը սիրէ. բայց որովհետեւ ինձ
 հասկցուցին թէ հոս ալ, ինչպէս իմ երկ-

բիս մէջ, նախանձոտներ և չարախօսներ շատ կը գտնուին, որոնք չկրնալով իրենց սեփական տաղանդէն արդիւնք մ'յառաջ բերել, որպէս զի ցուցնեն թէ իրենք ալ բան մը կը հասկնան, յաճախ ուրիշներու աշխատութիւնները կը պարսաւեն, կարծելով թէ ասով իրենք կը մեծնան: Ուստի հարկ զի համարիմ ինծի ապաւէն մը գրտնել, կերպով մը իմ գրքոյկս ապահովելու համար իրենց լեզուներէն. ինչ որ յաջողապէս կը յուսամ գտած ըլլալ, նուիրելով և ներկայացնելով զայն Զերդ Տէրութեան Պայծառափայլութեան իբր յարատեւ քաջալերիչ ամէն լաւ բանի: Զերդ անունը Զեր մէջ գտնուած չքնաղ բարեմասնութեանց համար այնքան յայտնի ու փայլուն է, որ ստոյգ կ'ընեն համարիմ թէ մեծ սարսափ մը պիտի ըլլայ անոնց չարախօսութեանց դէմ: Ասկէ դուրս ուրիշ նպատակ մ'ալ ունիմ, այսինքն ինք զինքս մեծապէս երախտապարտ զգալով այն մեծ բարեհաճութեանց և քաղաքավարութեանց համար զոր միշտ և ամէն ժամանակ ինծի ցոլցեցը հը, և իմ քիչ կարողութեամբս չկրնալով Զեզ ուրիշ երախտագիտութեան նշան մը ցոյց տալ, ներկայ աշխատութիւնս ձեզ նուիրելով կ'ուզեմ հաւաստի ընել գէթ, որ եթէ երախտագիտութիւնս ուրիշ կերպով չեմ կրնար յայտնել, կը ճանչնամ թէ յիրաւի Զեզ պարտական եմ ինձ կը Ձեզ թողնեմ խոնարհարար աղաչել որ հաճեք ընդունել իմ փոքրիկ ընծայս այն հոգով որով զայն կ'ընեմ, ի հաւաստիս որոյ և ուրիշ շատ բարեբարութեանց զորս զանազան ժամանակներ Զեզմէ ընդունած եմ, զիս բողոքովին տրկար ընպատակ մը ճանչնալով հանդերձ, կը խոստանամ Զերդ պայծառափայլ տնութեան՝ թէ՛ այս քաղաքին մէջ և թէ ուրիշ ուր ալ գտնուիմ, բնաւ պիտի չդադրիմ հռչակելու Զեր գովեստը և մինչեւ երկինք բարձրացնելու Զեր փայլուն ու պատուական անունը, և յարգանքը կը համբուրեմ Զեր ձեռքը:

Օգոստոսի առաջին օրը:

1557

Զերդ պայծառափ. Տէրութ.
Երախտապարտ և սիրալիր ծառայ
Խաչատուր Հայկազն

Այն շատ սիրող բարեկամը՝ որ թերեւս Խաչատուրի օգնած է իր գործը լաւ խոսելեղին մը դարձնելու, և զինք յորդորած է զայն տպագրութեամբ հրատարակելու, է թերեւս նոյն ինքն տպագրիչը, Միքէլէ Տրամէցցիոն, որ 1557 յունիս 25 կը յաջողէր այս հրամանը ընդունելու, որ միանգամայն մենավաճառ մը ու առանձնաշնորհութիւն մըն է:

«Արտօնուած է Միքէլէ Տրամէցցիոն, որ իրմէ դուրս ուրիշ ոչ ոք, կամ ով որ իրմէ հրաման չունի, չկրնայ տպել տալ այս քաղաքին մէջ, և ոչ ալ մեր տէրութեան ուրիշ տեղոյ մը մէջ, ոչ ալ ուրիշ տեղ տպուածները մեր տէրութեան մէջ ծախէ, յրեթացս առաջիկայ տաս տարիներուն, գործը՝ որուն տիտղոսն է՝ Պանդրիստութիւն երեք երիտասարդներու, որ զիք Սերենդիպպոս Թագաւորին, պարսկերէն լեզուէ խտալեղնի թարգմանուած. պարտական ըլլալով սակայն նկատի առնել այն բոլորը ինչ որ տրամադրուած է տպագրութեանց համար:

Մարկոս Անտոնիոս

Գրեկոլինոս զգս. Նոտ.»

Թէ տպագրիչին և թէ մանաւանդ Խաչատուրի շարժառիթը եղած է՝ երեւի սոյն գրքոյկովը իրենց քիչ կարողութիւնը շատ ցնել, Յոյս ունէին բախտ շինել այս գործով որուն մէջ ժամանակին բոլոր տկարութիւնները շոյուած էին:

Աւշտինի դարն էր. շոյալութիւնը, զուարճութիւնն ու ցոփութիւնը կատարելութիւններ էին. վիենսիկի մէջ: Արուեստները կը բողբոջէին և կը բացուէին պայծառ կեանքի յորդուիեամբ մը: Ոչինչ չէր վրդովեք հասարակաց բարքերը, Դեկամերոնէն, Հագարումէկ գիշերներէն և ուրիշ շոյաբարոյ շնականութիւններէ:

Այս բոլորը կար Խաչատուրի գրքին մէջ թաւիշով պատած կաթոգին ոճի մը մէջ, որ կը հանգչեցնէ ինչպէս մետաքսէ

բարձրեալ և պատեռններու վրայ և միայն զուարճացնել կը նայի:

Խաչատուրի գրքովը յաջողութիւն գրաւաւ:

Շատ անգամ տպուած է վենետիկ 1557 ին, 1577 ին, 1584 ին, 1611 ին, 1622 ին, 1628 ին և 1828 ին Տուրինի մէջ: Պրանսերէն թարգմանութիւնն ալ ունեցաւ հետեւեալ տիտղոսին տակ. Ճամբորդութիւնն և արկածները Սարենդիպի երեք իշխաններուն, թարգմանուած պարսկերէնէն, դը Մայլի ասպետէն, Պարիզ, Պոլսոյ 1719: Կրկին տպուած Ռմութեղամ 1721: Տիտղոսին մէջ միայն խաչատուրի անունը կը պակսի, որուն է բոլոր գործը:

Խաչատուրի գործը թարգմանուած է նաև գերմաներէն, հոլլանդերէն, անգլիերէն և ղանիերէն:

Այսքան տարածուած ու կարդացուած Եւրոպայի մէջ, որ իր փոքրիկ ազդեցութիւնը կրնայ մեծ մատենագիրներու վրայ ալ ունեցած ըլլալ: Խաչատուր չմոռնար երեք արքայազուններուն վրայ խօսելէ յառաջ իր վրայ խօսելու, իբր չորրորդ պանդուխտ մը: Գրքին յառաջաբանը բոլոր իր պատմութիւնն ու վէպն է, զոր հաճոյք մը կը զգանք հոս ազդեցանելու Ալիշանի թարգմանութեամբ:

«Միշտ գովութիւն Տեառն Աստուծոյ, ստեղծողին եօթն երկնից և չորս տարեալ, և այլ ամէն իրաց՝ որ կ'երկին ի վերայ երկրի, և արարչին մարդոյ՝ որ գերազանց է քան զամենայն կենդանիս, որուն ոչ միայն միտք ընծայեց՝ իր աստուածութիւնը ճանչնալու համար, այլ և լեզու՝ իրմէ ընդունած բարեաց շնորհակալ ըլլալուն ևս խեղճ մեղաւորս Խաչատուր Հայ, իմ երկիրս՝ Դարբէժ քաղքին մէջ գտուած ատեն, շատ անգամ և շատերէն կու լսէի որ Ֆրանկաց կողմիցը շատ ազնուական և մեծահանճար մարդիկ կան,

զոր և դիւրին էր հասկընալ անոնց ըով գտուած գեղեցիկ և զարմանալի բաներէն: Ասկէ մեծ փափաք մտաւ ի սիրտս՝ այդ երկիրը տեսնելու, մանաւանդ որ քրիստոնէից իշխանութեան ներքեւ էր, ուր Քրիստոսի կրօնից ծէսերն և իշխանաց սովորութիւնները կրնայի ճանչնալ, ևս ալ քրիստոնեայ ըլլալովս՝ այլ աւելի կու փափագէի: Արդ օգնութեամբ Տեառն Աստուծոյ՝ ճամբայ ելնելով ի Փոսանկաստան երթալու, իմ առաջին հանդիպած տեղն եղաւ վենետիկ, որ՝ որովհետեւ բոլոր աշխարհիս մէջ իր նմանը չունի, կրնայ ըսուիլ թէ Աստուծոյ և ոչ ուրիշի ձեռք նախ շինուած ըլլայ: Ծովու մէջ զետեղուած է, և թէ ջրով թէ ցամաքով՝ մարդ ամէն կողմը կրնայ երթալ զալ. վասն զի միշտ կու գտուին տեսակ մը ծածկուած նաւակը, կոնտրա ըսուած, որ՝ ուր որ մարդ ուզէ, կու տանին: Պալատաց և տանց մեծ մասն երկու դուռ ունի, մէկն ջրի վրայ, ուր ինչ որ պէտք է ընտանեաց՝ նաւակներով կու բերուի, մէկայն փողոցի վրայ է, ուսկից ամէն մարդ ուզածին պէս կ'երէն կու մտնէ: Այս քաղքիս մէջ ուրիշ կենդանի չերեւար, բայց միայն մարդիկ և գեղեցիկ ու վայելչահասակ կանայք. մինչդեռ մեր քաղաքաց Մէջ՝ էշերն և ուղտերն անդադար անցնելով՝ անտանելի նեղութիւն կու տան մեզիս: Ճամբաներն ալ մենամաքուր և աղիւսայատակ են. շատ և մեծաշէն պալատք և եկեղեցիք կ'երեւան, կան և շատ հոգեւորներ, ուր արք. և կանայք առանձին կու բնակին, և շատ լաւ ծառայողներ ունին. ճերմակեղէն հագուստին շատ մաքուր. բժշկներն միշտ կու հոգան զանոնք, և անոնց ամէն պէտք կու տրուի: Այս տեղ ճիշտ արդարութիւն կ'ըլլայ. ամենեւին չիթողուիր որ մէկն ուրիշի անիրաւութիւն ընէ. ամէն մարդ կու ջանայ կրցածին չափ Աստուծոյ պատուիրանները պահել. օրինօք կ'ապրին. և պաշտօննայք արդարութեան ամէնքն ալ շատ զիտուն և շատ բարեսէր անձինք են: Ասոնցմէ զատ կան նաև շատ սենականեր, ուր աղքատ օտարականք՝ առանց վարձք

Հմտ. Jacques-Charles Brunet, Manuel du Libraire et de l'amateur de livres, Paris, Firmin Didot 1860, Armeno անունը:

տալու կու բնակին: Այս բանիս կրնամ ես համարձակ վկայել. որ երեք տարի է իմ վիճակիս պատշաճ սենեկի մի մէջ բռնակած եմ առանց բան մի վճարելու. չեմ յիշեր թէ հանդիպած ըլլամ ուրիշ քաղցի մի՛ որ ասկէ աւելի ողորմած և աղքատաց կարեկից ըլլայ: — Արդ ես այսպիսի գեղեցիկ բարուց և սովորութեանց սիրահարուած, իմ հայրենիքս բոլորովին մոռնալով, եթէ և երբեմն ի միտքս ընկնայ նուրէն դառնալ, կարծես թէ բաղձանքս մոռցնել կու տայ զայն: Այս տեղ ամէն արուեստի պարապող մարդիկ շատ մտադիր տեսնելով իրենց բանին գործին, այս քաղցիս մէջ իրենց ինծի բրած շատ և շատ մարգավարութեանց փոխարէն, իրենց զուարճութեան համար ուզեցի իմ մէկ սիւրբի բարեկամիս օգնութեամբ՝ իմ լեզուէս յիտալական լեզու թարգմանել Պանդխտութիւն մի՛: Երեք երիտասարդ որդւոց Աբրենդիպայի թագաւորին. որ ըստ իմ կարծեացս՝ իր գեղեցկութեանն համար ընթերցողաց շատ հաճոյ պիտի ըլլայ. որով կու յուսամ՝ իրենց շնորհակալութեան արժանի ըլլալ»:

Վեշտապաներորդ դարուն քիչ չեն Հայերը որոնք Եւրոպայի զանազան կողմերը, և նոյն իսկ Վենետիկ հանդիպած ըլլան: Ալիշան իր Հայ-Վենետ հատորին մէջ անոնցմէ բազմութիւն մը հաւաքած է: Բայց ինչ որ Թաշատուրի նկարագրիւր կը կազմէ, այս է որ ինք աւելի զիւրտանտ արուեստագէտ գեղեցկագէտ մըն է, քան արուեստական մը կամ պարզ տպագրիչ մը. սաղմոսներու և պարզատումարներու:

Ուստի և Վենետիկ հաստատուող Հայերէն, ինքը միակն է որ կը փորձէ հրատարակութիւն մ'ընել իտալերէն լեզուով: Իր գործը բոլորովին տարբեր սեռի պատկանելով հանդերձ նոյնքան յաջողութիւն կը գտնէ որքան Հեթում պատմիչի մը թաթարաց պատմութիւնը:

Պանդխտութիւն Աբրենդիպ թագաւորի

երեք որդիքներուն՝ քիչ մը, կարծէք, իրեն մեքենական կազմութեան մէջ Բոկաչիոյի Դեկամբերոնին վրայ աշխատուած է, միայն աւելի փոքր ծաւալով:

Աբրենդիպ երկրին ճիւղէր թագաւորը, բոլորովին գոհ ըլլալով հանդերձ իր երեք որդւոց դաստիարակութենէն, զիրենց երկրէն դուրս կ'աքսորէ՝ իր բարկացած, որպէսզի կեանքի բովին մէջ անոնց հանձարը փորձի դնէ: Երեք արքայազունները իրենց թափառումներուն մէջ կը հասնին Վլաս թագաւորի արքունիքը, ուր մեծ պատիւներ կը գտնեն իրենց ներքամուածեան ու խորագիտութեան համար: Ասոնց հանճարը տեսնելով Վլաս, իրենց մեծ գործ մը կը յանձնէ, այսինքն երթալ բերել հրաշալի հայելին՝ որ Հնդկաստանի թագուհիին ստացուածքն է: Այս հայելիին կատարելութիւնն է հրէշները զսպել: Մինչդեռ երիտասարդները այս դժուարին գեապանութիւնը կատարելու հետ են, Վլաս թագաւորին վրայ անբուժելի տխրութեան մը հիւանդութիւնը կու գայ Դիլիրամմա անուն կնկան մը համար, որ ոչ միայն չըրանաղ գեղեցկութիւն մ'ունի, այլ և թագաւորին կը հաւասարի քաջութեամբ և կ'ուզէ հաւասար իշխանութեամբ թագաւորիլ: Իշխաններն ու արքունիքը, ուրիշ հնարք չըկարենալով զոնեւ արքայն առողջացնելու, կը մտածեն երեք իշխանազունները ետև կանչել: Մինչ այս մինչ այն՝ կը հասնին երիտասարդները իրենց պատգամաւորութիւնը յաջողութեամբ կատարած: Բայց թագաւորը վատ դրութեան մէջ կը գտնեն ինչ որ իրենց մեծ տգոհութիւն կը պատճառէ: Եւ ինչ որ արքայն ու բոլոր պալատականները իրենցմէ կը սպասեն՝ դարման մըն է թագաւորը առողջացնելու:

«Այս դժբախտութեանն ալ, Տէր արքայ, կը յուսանք շուտով դարման մը գտնել, կ'ըսէ մեծը, և ահաւասիկ. Դուք ոչ շատ հեռու այս քաղաքէն մեծ և հեշտալի կալուած մ'ունիք. անոր վրայ կանգնել տուէք եօթն ամենագեղեցիկ պալատներ, զանազան գոյներով նկարուած. ասոնց մէջ շարք մը պէտք էք անցնել,

իւրաքանչիւրին մէջ գիշեր մը միայն պառկելով, երկուշարթի օրէն սկսեալ, Դարձեալ, ըսաւ երկրորդը, զրկեցէք եօթ դես պաննեք ձեր տէրութեան եօթ կլիմաները, որոնցէ մեծագոյն իշխաններու եօթն աղջիկներ գտնել բերել պիտի տաք: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը մէկ մէկ պալատի մէջ բռնակեցնելով, անոնց հետ ժամանակը պիտի անցնէք քաղցր խօսակցութիւններով, Հագիւ ասիկայ խօսքը լսեցուց, Հրաման ալ պէտք էք տաք, աւելցուց երրորդը՝ որ ձեր տէրութեան եօթը գլխաւոր քաղաքներուն մէջ հրատարակուի, որ իրենց մէջ գտնուած ամենէն սքանչելի վիպասանները ձեզի գան և իւրաքանչիւրը մէկ գեղեցիկ պատմութիւն պատմէ:

Թագաւորը հրաման կու տայ, պալատները կը շինուին, և առողջարութեան այս նոր տեսակ կեանքը կը սկսի, իւրաքանչիւր օրը մէկ զուարճալի պատմութեամբ:

Այս իօթնօրեայ դարմանումէն վերջ, Վառմ կ'առողջանայ և մեծ պարգեւներով իրենց երկիրը կը զրկէ արքայորդիները: Ասոնց հասնելով իրենց երկիրը, հայրերնին, որ ծեր էր արդէն, հիւանդ կ'զբտնեն: Վեհափառ հիւանդը ուրախութեամբ կ'ընդունի իր զաւակները և զանոնք փորձ տեսնելով այլ և այլ ազգաց բարուց ու վարդապետութեանց մէջ, կու տայ անոնց իր վերջի օրհնութիւնն ու կը մեռնի: Անդրանիկը հօրը տեղ կ'անցնի և երկայն ատեն իր տէրութիւնը կը կառավարէ իմաստութեամբ, երկրորդը Հնդկաստան կ'երթայ և իր խոստման համեմատ նոյն տեղւոյ Թագուհին հետ կը կարգուի, իսկ երրորդը Վառմ Թագաւորին ցով կ'երթայ և անոր աղջիկը առնելով, շուտով կը յաջորդէ Վառմի, որ գոհութեամբ կը մեռնի:

Այս է պատմութեան ամբողջ հիւսուածքը, բայց գրքին գլխաւոր մասը կը կազմէ եօթօրեայն, այսինքն այն եօթը պատմութիւններ՝ զոր առաջնակարգի վիպասաններ կ'ընեն շարթուման մը իւրաքանչիւր օրը: Իրենց գիւտերը միշտ սքանչելիքներ չեն, բոլորովին ցնորական աշխարհի մէջ տեղի ունենալով հանգեմ, բայց յարմար

են բուժելու արեւելեան իշխան մը իրենց մեղկ ոճովը:

Ասոնցմէ հատ մը կը Թարգմանենք ճաշակ մը տալու համար Խաչատուրի ոճին ու ստեղծագործական կարողութեան:

«Մեծ հաճոյք և միանգամայն զարմանք պատճառեց Վառմի նորավէպը այն այլ և այլ դէպքերուն համար՝ որոնք անոր մէջ վիպասանէն պատմուեցան, և լսելով կապիկին նենգամտութիւնը և ուրուրին հասած դժբախտութիւնը՝ չկրցաւ ծիծաղը բռնել, որուն վրայ շատ ուրախացան իր բարոնները՝ տեսնելով որ իրենց տէրը ա՛մէն օր աւելի մեծ լուացում մը ցոյց կու տայ: Ուստի Թագաւորին անուամբ հրամայեցին որ հետեւեալ չորեքշաբթի առտուն, ժամանակին՝ ամէն մարդ գտնուի երրորդ պալատը որ այլ և այլ գոյներով նկարուած էր: Այս հրամանին վրայ, բոլոր արքունիքը նոյն պալատին զանազան գոյներով հագուած, առաւօտ կանուխ հոն գնաց: Վառմ հոն գտնուող օրիորդին հետ ժամանակ մը անցրեց քաղցր խօսակցութիւններ ընելով: յետոյ ճաշելէն և քիչ մը հանգիստ առնելէն վերջ, բերել տուաւ իր առջեւ երրորդ վիպասանը, հրամայելով որ իր նորավէպը պատմէ: Վիպասանը այսպէս սկսաւ:

Հնդկաստանի մէջ քաղաք մը կը զբտնուի, անունը Զէհէպ, ծովափին վրայ շինուած: Այս քաղաքը հպատակ էր կուսպաշտ մեծ իշխանի մը՝ որ առիւծը կը պաշտէր: Այս իշխանը իր պալատին մէջ շատ մը նշանաւոր արուեստագէտներ կը պահէր: Ասոնց մէջ ամենէն աւելի նշանաւորն էր ոսկերիչ մը, որուն հաւասարը բոլոր աշխարհիս մէջ չէր գտնուեր: Նա անընդհատ գեղեցիկ և սքանչելի բան մը կ'արտադրէր: Իշխանին միտքը ընկաւ մեծ առիւծ մը շինել տալ անոր: Կանչեց իրեն, և նոյն երկրին տառ հազար կշիռ ոսկի յանձնեց իրեն, պատուիրելով որ անով շատ գեղեցիկ առիւծ մը շինէ: Ոսկերիչը ոսկւոյ այս մեծ գումարը ընդունելով, այլ ևս ուշադրութիւն ուրիշ բանի չդարձուց, բայց եթէ այնքան գեղեցիկ

առիւծ մը շինել, որ ոչ մէկ մասով քննա-
դատելի չըլլայ: Ինք զինք այս գործին
նուիրելով, տասն ամսուան մէջ հատ մը
շինեց՝ որուն միայն շունչը կը պակսէր
կենդանի ըլլալու համար: Եւ թէեւ ահա-
զին ծանրութիւն ունէր, ոտքերուն տակ
քանի մը անիւներ դնելով, տաս հոգի
միայն բաւական էին զանիկայ դիւրու-
թեամբ ամէն կողմ տանելու:

Այս գործը իր գեղեցկութեան համար
վերին աստիճանի հաճոյ անցաւ թագաւո-
րին: Ամէն տեսնողին այնքան զարմանք
կ'ազդէր որ հազիւ կը հաւատային թէ
մարդու ձեռագործ ըլլայ այն: Իշխանը
ուզելով ոսկերչին բարձր արժանիքը գնա-
հատել, նշանակեց իրեն տարեկան հազա-
րէն աւելի սկուտ:

Իշխանին այս առատաձեռնութիւնը նա-
խանձը շարժեց քաղաքին ոսկերիչներու
բազմութեանը, որոնք շատ անգամ առիւ-
ծին չորս կողմը դարձան զայն զննելու:
Ասոնց միտքն էր թերութիւն մը գտնել
կուռնաստագէտին գործին մէջ, և անոր ե-
ղած շնորհը ստանալ: Ասոնցմէ մէկը,
բարձր ու բարակ մտքի տէր, առիւծին
մէջ ուրիշ քննադատելի կողմ չգտնելով,
մեծութենէն նշմարեց որ չկրնար տաս հա-
զար ոսկույ կշիռ ունենալ: Լաւ փաստ մը
համարելով զայս ոսկերիչը իր եկամու-
տէն զրկելու և ինք շահելու իշխանին
շնորհը, բոլոր ուշադրութիւնը նոյն կէ-
տին վրայ կեդրոնացուց: Բայց չկրնալով
կարծել որ ոսկերչին գողոնը ստուգելու
համար իշխանը կենդանւոյն այն շէնքը
կտոր կտոր պիտի ընէր, կը տանջուէր
մանաւանդ որ հնարք մը չէր կրնար զրտ-
նել այնքան ոսկին կշռելու: (Որ մը կնոջը
հետ խօսած միջոց յայտնեց թէ, ով որ զա-
ղըտնիքը գտնէր առիւծը կշռելու և ոսկեր-
չին գողոնը իշխանին ստուգելու, անվրէպ
պիտի շահէր թէ եկամուտը և թէ իշխա-
նին շնորհը: Կիներ ինքզինք պատրաստ
ցուց շուտով այս գաղտնիքը գտնելու եթէ
միայն իրեն գործել ներուէր: Մարդը յայտ-
նեց որ եթէ այս բանս յաջողէր ապա-

զային զուարթ և երջանիկ կեանք պիտի
անցնէին:

Նէ սերտ մտերմութիւն մը սկսաւ ու-
կերչին կնկան հետ, հաւատարմով որ դիւ-
րին միջոցը իր փափաքը կատարուած
տեսնելու, այս էր: Իրենց խօսակցութեանց
մէջ շատ անգամ առիւծին դիմաց գտնուե-
լով, յայտնեց թէ որչափ երջանիկ ըլ-
լալու էր անշուշտ՝ իր բարձր արժանեաց
համար իշխանին այնքան սիրելի մարդու
մը կիներ ըլլալով: Ետոյ առիւծին գեղեց-
կութիւնը նկատի առնելով, մէկ բան միայն
կարծես, ըսաւ, այսքան գեղեցիկ գործի
մը կը պակսի. ամէն մասամբ կատարեալ
ըլլալով, կարծէք թերութիւն մըն է, որ
այս կենդանին չկրնար կշռուիլ, եթէ ոչ
մեր կիսագնդին մէջ նմանը պիտի չգրտ-
նուէր:

Ոսկերչին կիներ այս խօսքերէն վշտա-
ցաւ: չէր կրնար տանիլ որ իր էրկան ա-
ռիւծին մէջ թերութիւն մը գտնուի: Պա-
տասխան տուաւ թէ որքան ալ ուրիշները
այս կէտը քննադատէին, ինք ապահով էր
որ իր ամուսինը զայն կշռելու կերպի ալ
պիտի գիտնար, և եթէ անգամ մըն ալ ի-
րարու հանդիպէին՝ կը յուսար այս տա-
րակոյսն ալ փարատել: Տուն դառնալով
անհամբեր ամուսնոյն կը սպասէր, որ երբ
եկաւ, սկսաւ առիւծին գեղեցկութեան վը-
րայ խօսիլ, իր շատրսութեան մէջ յայտ-
նելով միանգամայն թէ ուրիշ թերութիւն
չունէր, բայց եթէ ոսկիէ ըլլալով և մե-
ծագին՝ կարելի չէր կշռել, «և դու, ըսաւ
ամուսնոյն, որ ձեր բարձր հանճարով կըր-
ցաք քանի մը անիւներով զայն դիւրա-
դարձ ընել, չէ՞ք կրնար հնարք մ'ալ
գտնել զայն կշռելու»:

Այս խօսքերը խռովեցին ոսկերիչը: Ե-
րովհետեւ այս գաղտնիքը կնոջը յայտնելով
կը վախէր թէ օր մը իր գողութիւնն ալ
կ'իմացուի. միանգամայն կը կասկածէր ալ
թէ անկէ այս բանս ծածկելով իր համ-
բաւէն մաս մը կը կորսնցնէ: Այս գաղ-
տնիքը, ըսաւ մարդը, որոշած էի բնաւ
մարդու չըսել, բայց որովհետեւ դու իմ
կիսն ես, և քեզ անձինս պէս կը սիրեմ,

քեզմէ չեմ ուզեր ծածկել, հաւատալով որ ոչ երբէք ուրիշի մը զայն պիտի յայտնես. որովհետեւ եթէ իմ գաղտնիքս ուրիշի յայտնես, ամուսնայ շատ կ'անպատուես»։ Կիրնը վստահացուց ամուսինը որ ոչ ոքի բան պիտի չյայտնէր։ «Գիտես, ըսաւ այն ատեն մարդը, թէ անխնայութեամբ շնորհիւ որ չափ դիւրութեամբ կարելի է առիւծը աւելն կողմ տանել, ուստի ով որ կ'ուզէ աւնոր կշիռը հասկնալ, ծովեզերքը կը տանի, նաւու մէջ կը դնէ, և անոր ծանրութենէն ոսկրի լիպրէ մ'ալ չիսխալիր։ Որովհետեւ առիւծը նաւուն մէջ դնելէն վերջ, դուրսէն պէտք է նշանակել թէ նաւը որչափ կ'ընկըղմի ջուրին մէջ. յետոյ առիւծը դուրս հանելով, անոր տեղ քար կամ ուրիշ բան կը լեցնեն այնչափ որ նաւը մինչեւ նշանուած տեղը դարձեալ ջուրին մէջ ընկըղմի. վերջէն կշռելով այս նիւթերը աւելն մարդ դիւրաւ կրնայ ոսկւոյն կշիռը ստուգել»։

Կիրնը մարդուն խոստացաւ ոչ ոքի այս բանս չյայտնել. բայց առտու եղածին պէտք, ժամուն դրանք քով միւս ոսկերիչի կնոջը հանդիպելով, բոլոր լսածները աւնոր հաղորդեց, ազնուաբար խնդրելով որ ուրիշի չպատմէ. ինչ որ ի հարկէ, իր ընկերուհին խոստացաւ։ Սա գաղտնիքը գրտնելուն վրայ վերին աստիճանի ուրախ, տունը հասածին պէս ամէն բան իր ամուսինն պատմեց, յորդորելով որ անմիջապէս իշխանին այս գողութիւնը ստուգէ. բան մը՝ զոր առանց կնոջը յորդորելուն ալ, ոսկերիչը արդէն պատրաստ էր ընելու։

Երկրորդ առտուն անմիջապէս իշխանին պալատը գնաց, և սենեկապանի մը ձեռքով իմացնելով թէ կարեւոր բաներ ունէր խօսելու՝ ունկնդրութիւն ընդունեց, և ոսկերիչին գողութիւնը յայտնեց, բացատրելով միանգամայն կերպը թէ ինչպէս կարելի էր այս բանս ստուգել. յետոյ հրաժեշտ խնդրելով իր տուն դարձաւ. իշխանը ուզելով որ այն ամբաստանութիւնը ստուգած միջոց, առիւծը շի-

նող ոսկերիչը քաղաքը չգտնուի, իրեն կանչեց զայն, և իբր իր պալատին գործի մը համար, զայն մերձակայ գիւղ մը դըրկեց՝ որ քաղաքէն օրուան մը ճանապարհ հեռու էր։ Անոր մեկնած գիշերն իսկ առիւծը՝ ըստ ցուցուած եղանակին ծովեզերք տանել ու կշռել տալով, իմացաւ որ երկու հարիւրէն աւելի կշիռ ոսկի՝ իրմէ գողցուած էր։ Սաստիկ բարկացած ու տակնուվրայ եղած, ոսկերիչը գիւղէն դարձածին պէս իր առջևը բռնել բերել տուաւ, և յիշեցնելով անոր իրեն ըրած ամբողջ բարեկեցին ու պատիւները և իր չարութիւնն ու գողութիւնը, հրաման տուաւ որ քաղաքէն ոչ շատ հեռու աշտարակի մը ծայրը տանին հանեն ոսկերիչը և դուրս որմնելով՝ թողուն որ հոն վերը կամ անօթութենէն մեռնի, կամ ինքզինք վար գաւազիթէ ու մեռնի։

Պաշտօնեաները շուտով այս հրամանը կատարեցին։

Կիրնը՝ որ պատճառ եղած էր բոլոր այս դժբախտութեան, յայտնելով ընկերուհւոյն առիւծին գաղտնիքը, արտաքայ կարգի վըշտարեկ ու տրամած քան ուրիշ ո՛ր է կիրն, երկրորդ առտու անմիջապէս աշտարակին ոտըր գնաց։ Հոն յորդահոս արջունք թափելով, ինքզինք կ'ամբաստանէր ամուսնոյն առջև իբր պատճառ այսքան դժբախտութեան. յայտնելով իր նենգաւոր ու վատ բարեկամուհւոյն առիւծը կշռելու գաղտնիքը։ Բայց ամուսինը՝ որ որմած աշտարակին ծայրն էր, և գիտէր թէ քիչ ատենէն պիտի մեռնի, «Արջունքները հիմայ աւելորդ են, ըսաւ կնկան, իմ ազատութեանս ուրիշ միջոց չեմ գտներ. արդքանի որ կը ճանչնաս թէ մահուանս պատճառը դու ես, իրաւացի է որ, եթէ զիս ստուգել կը սիրես, օգնես ինծի անկէ ազատելու. և այս բանս դու միայն կրնաս ընել, եթէ մեծ փախիդ վրայ զղջացեր ես։ Կը տեսնես որ այս աշտարակին ծայրը ստիպուած եմ կամ անօթութենէն մեռնիլ, կամ ինքզինքս վար ձգելով՝ անձառապան ըլլալ։ Բոլոր զօրութեամբդ ստիպուած ես ինծի օգնել կեանքս ազատելու։ Դարձիւր

ուրեմն շուտով քաղաքը և անկէ բեր շատ երկայն, բարակ մետաքսի թելեր. կապէ զաստնը շատ մը մըջիւններու ոտքերու, և դիր զանոնք աշտարակի պատին վրայ, զուլխնին կարագով օծելով, որովհետեւ մըջիւնները կարագը շատ կը սիրեն; և անոր հոտը առնելով միշտ դէպ ի վեր պիտի զան, կարծելով թէ կարագը իրենց առջեւն է: Կը յուսամ գէթ որ անոնցմէ մէկը հոս վեր կ'ելլէ. և այն ատեն, եթէ Աստուած ուզէ, քիչ ժամանակի մէջ ազատութիւնս կը գտնեմ: Մետաքսէ բարակ թելովը կը քաշեմ վեր ուրիշ աւելի հաստ մետաքսի թել մը, ասով ալ յետոյ կը քաշեմ վեր բարակ չուան մը, և վերջապէս ասով ալ աւելի հաստ մը, զոր ճախարակով մը կը կապեմ աշտարակին ծայրը: Ասոնք բոլորը ծածուկ քաղաքէն բեր, և ես այս ստոյգ մահուանէն պիտի ազատիմ»:

Վշտացեալ կ'ինը այս խօսքերէն քիչ մը միտիմարուած, առանց այլ և այլի քաղաք գնաց, և ամուսնոյն բոլոր պատուիրածներն առնելով շուտով աշտարակին քով դարձաւ: Եւ ահա քիչ ատենէն՝ չուանը և ճախարակը աշտարակին ծայրը հասան: Ճախարակը մեծ գերանի մը վրայ հաստատելով՝ որ հոն կը գտնուէր, գիշերուան առաջին պահուն չուանին մէկ ծայրը վար նետեց, պատուիրելով որ մէջըը կապէ. վասն զի նէ բաւական ոյժ չունէր չուանին ծայրը ամուր բռնելու որպէս զի ինք վար իջնէր, մարդը կամաց կամաց վար պիտի իջնէր կնկան ծանրութեան հակակշռովը, իբր թէ գետնի վրայ ըլլար: Կինը՝ որ ուրիշ բան չէր մտածեր, բայց եւ թէ ամուսնոյն ազատութիւնը. շուտով չուանին մէկ ծայրը մէջըը կապեց, որով ամուսինը կրցաւ անվտանգ իր կեանքը ազատել: Երբ ինքը գետին իջաւ և կ'ինը աշտարակին ծայրը հասաւ, պատուիրեց անոր որ աշտարակին մէջ մտնէ, և չուանին ծայրը, զոր մէջըը կապած էր, վար ձգէ որպէսզի անոր փայտ մը կապէ, և կ'ինը վեր քաշելով վրան նստի, ինչպէս ձիու մը, և աւելի դիւրութեամբ վար իջնէ: Կ'ինը իսկոյն հնազանդեցաւ ամուսնոյն

խօսքերուն և չուանին ծայրը վար ձգեց: Մարդը այն ատեն կատաղութեամբ ամբողջ չուանը ճախարակէն դուրս քաշեց, և աչքերը վեր վերցնելով սիրտը զայրոյթով լեցուած կ'նոջը դէմ, որ զինք այն վտանգին մէջ դրած էր, « Ոճրագործ և անզգամ կ'ին, բաւ, հոն ուր կը գտնուիս, դու բուն պիտի մնանիս. որովհետեւ այս պատիժը բուն քեզի կ'իյնայ քաշել, ինչ որ իշխանը քու լեզուիդ պատճառաւ ինձի սահմանեց »:

Այս խօսքերն ըսելէն վերջ, որպէս զի մէկը հետըը չգտնէ, մեծ չուանը զոր ճախարակէն դուրս քաշեց, բարակ չուանը՝ զոր աշտարակի ծայրէն հետը վար բերած էր և մետաքսի թելերը, բոլորն ալ ջուրը նետեց, որ աշտարակին քովէն կ'անցնէր: Բոլոր գիշերը քաղց և քաղաքէն շատ հեռու գիւղ մը հասաւ, ուր զինք ոչ ոք կը ճանչնար: Կ'ինը աշտարակին ծայրը, յուսահատ ու սարսափած, ստոյգ մահուան կը պապաէր: Ամբողջ գիշերը անընդհատ լացաւ: Երբ առտու եղաւ, սկսաւ աղաղակել և օգնութիւն կանչել: Շատ անցորդներ, լսելով իր որդուկոծը կը կենային մտիկ ընելու: Լուրը իշխանին հասաւ թէ այն աշտարակին մէջ, ուր ոսկերիչը փակուած էր, հիմայ անոր կ'ինը կը գտնուի, որ կու լար և անցորդներէն օգնութիւն կը խնդրէ:

Իշխանը իր պաշտօնեաներուն հրամայեց որ շուտով երթան կ'ինը իր առջեւ բերեն, ինչ որ իսկոյն կատարուեցաւ: Կինը իշխանին առջև բոլոր գլխուն եկածը մանրամասն պատմեց, որ ծիծաղը չկրցաւ բռնել, լսելով ոսկերիչին խորամանկութիւնն ու բարակ միտքը որով իր կ'ինը խաբած էր: Աշտարակին քովերը նոյն օրն իսկ հրատարակել տուաւ, որ եթէ ոսկերիչը իշխանին ներկայանար, իշխանը իր բոլոր յանցանքին ներած էր: Այս լուրը հասնելով ոսկերիչին աւանջը, ուրախ զուարթ քաղաքը դիմեց և իշխանին առջեւը ելաւ: Իշխանը վերստին պատմել տուաւ ամբողջ պատմութիւնը մանրամասնօրէն, և կուշտ ու կուռ խնդալով, կ'ինն ալ առջեւը կան-

չէլ տուաւ, իրարու հետ հաշտեցուց և նեւ բեց ոսկերչին իր յանցանքը: Միւս ոսկերչին ալ, որ գողութիւնը յայտնած էր, քաղաքին մօտ կալուած մը տուաւ, որուն հկամուստովը կարենար ապրիլ, և երկու ոսկերիչն ալ իրարու հետ հաշտեցնելով իրենց տունները դրկեց»:

Խաչատուրի խաւերէնին մէջ, որչափ ալ իր մէջ ամենասիրելի բարեկամէն սըրբազորուած, կը զգացուի արեւելեան ու հայ լեզու մը: Յառաջարանին մէջ խաչատուր ինք զինք կը նկարագրէ իր «խեղճ մեղաւոր հայ մը»: Մեղաւոր հոս կրնայ հասկցուիլ միջնադարեան խոնարհութեան ձեւ մը, բայց իր գրեթէ կը հասկցուի միանգամայն մեղաւոր մը, ինչպէս Արէստին, ինչպէս փառլոյ վերոնէզէ, ինչպէս Թիցիլան: Մեղաւոր՝ վենետկոյ մէջ, Ժճ դարուն, տիտղոս մըն էր:

Հ. Ն. ԱՆԴՐԻԿԵԱՆ

© ԲԱՆԱՍՏԵՂՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ©

ՄԵՐՈՒՅԼԻՆ ՄԷՁ

Միտքով հեռանդ. խորհուրդներս ցրուր են. Ուսման յանգն է իմ յոգնատանը խոյզերուն. Իմ հոգիիս Զանգերէն վերջ անանուն, Խաբկանքն է որ կու զայ ծագրել զիս նորէն:

Անշոյս մընաւ. ինչ սոսկալի, ինչ դաժան. Դիտել խզուիլն անուրջներու ցերթուածին, Ու սրտին մէջ տենչեր երբ նոր կ'արժարծին, Ըզգաւ հեղեղ մ'որ կը թաղէ՝ ամեն բան....

Զըկայ ճամանչ, չըկալ ժրպիտ, չըկայ բոց. Մտաւիտք մը՝ շուրջս, ուր ամեն ինչ կու լայ. Հոգիս զո՞նք է բիտու հարուածի մ'անուայ. Հոգիս զո՞նք է ժանտ խոկերու յարակոծ:

Կեանքի ոյժեր զիս մինչև հոս են բերեր. Բայց մինչև հոս ինչ վիշտերով քալեր եմ, Ո՛ր ոց գիտէ: Զհատազգիւն իմ նշեմ, Զիս անհանգարտ հոգմբու մէջ է նետեր:

Ապրիլ կեանքը, նըզոգի մ'պէս կըրել զայն. Գիտակցութեան մէջ մի-փրփրոց կոհակին

Տեսնել վիշտը՝ անասելի և ուզեր, Ու զիս սոկալ, տարուբերիլ անվախճան:

Բայց կեանքի մէջ ինչ եմ տեսեր տակաւին. Երկունք մ'ամուլ. իմ օրերս ծննդն են ինքնամոգիւտած ճակտեղերու աստանգէն. Ամայի է ներսըս, վըհաւ ու մըթին....

Ըստասել միշտ երբ թաքուն բոց մը ներքին՝ Գոհացումի ոգորումով կ'ընդզգի, Հանդուրժել միշտ, ես տանջել, որպէս զի, Մարդիկ ինչոն տառապանքիս անհարկն:

Ա՛հ, այս նշեմն անուն լուռի իսկապէս. Բացարտութեան ո՛ր մէջ տարազ, ո՛ր մէջ ձե. Զըթարգմաներ դատակնիքը ճակտիս ես, Որուն գերին, որդեգրին եմ, որուն եմ ես:

Գոհացումի վայրկեան մը Էրմ իրգերուս. Լ՛իկ ճաշակ մը վայելքի պէճ սեղանին. Թո՛ղ խորուրդներս յորդութիւն մը ըմբռնեն, Գնալու հոգ չէ որ դարձեալ մնամ ես անշոյս:

Ո՛վ է զերեք բաժակիս մէջ այսքան թոյն. Պարզանքն ո՛վ այսքան խորթ զարմուցիք. Մարդութեան զէմ ո՛ր մէջ ոճիւր չեմ գործեր. Բայց պատիժ մ'է որ կը կըրեմ օրն համբուն:

Զմբռնեցի կեանքի ընթացքն այս պտոր. Զմ'որ ջրաբած նայուածքս անոր կը յառ. Աշխարհ մը որ ունի պատկերն եղեմի, Բայց իրապէս տանջարան մ'է ահաւոր:

Դեռ չեկաւ Լոյսն՝ այլակերպել այդ ցառ. Դանդիւրը հոն լայն խորխոյներ է զըրեր. Ճշմարտութիւնն ունիղիւրներ լուռի զեռ. Զարեքն է որ ապերաստն կ'իշխէ հոս:

Երբեմն հոգիս անոգորութեան էր խորան, Ուր անայայլ ըզգացումներ կ'ըզգէին. Ուր տենչանք մէն մի թրթուռ երկնային Օժուքեան մը տարփանքն ունի մանկական:

Երբեմն հոգիս թիթեռնիկ մ'էր թափառայած, Անխիթան բարձունքներու սերունդը, Որուն շինուածքն յար ժրպիտով կը թրթաւ. Ան շինել ընդհան էր, որ զիս չէր խանգարուած:

Ա՛հ, ե՛րբ սրտիս սառեցաւ խանդն համարքն. Ե՛րբ փռեցաւ աշտանակը խորհուրդին. Հիմա ներսիս դառնութիւններ կը թորին, Որոնք աղի փրփուր մ'է որ կ'արտադրեն:

Թողուլ կ'ուզեմ սո՛ւ խոյզերու զիտողի, Որոնք ինձի ինքնալլկում լո՛կ կու տան: